

Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego, red. Eugenia Malewska i Bogusław Śliwerski, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2003, ss. 803

Recenzowana pozycja jest wyborem bogatej i wieloaspektowej refleksji pedagogicznej podjętej na IV Ogólnopolskim Zjeździe Pedagogicznym w Olsztynie (1-2 IX 2001), inicjowanym przez Towarzystwo Pedagogiczne i Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Na uwagę i wielkie uznanie zasługuje sama tradycja spotkań ogólnopolskiego naukowego środowiska pedagogicznego, włączającego do współpracy i wspólnej refleksji także przedstawicieli innych dyscyplin, m.in. socjologów, psychologów czy filozofów. Powstał już niemały dorobek będący rezultatem myśli ukierunkowanej na uchwycenie wartkiego biegu wydarzeń i procesów społeczno-ekonomicznych, kulturowych i ekonomicznych, sprowokowanych zmianami ustrojowymi w Polsce, jak też ekspansywnie zaznaczającymi się w Europie i świecie trendami globalizacyjnymi.

W inauguracyjnym wykładzie, stanowiącym jednocześnie wprowadzenie do omawianej pozycji, Z. Kwieciński zaznacza, że intencją wiodącą i podstawowym zadaniem kontynuowanych zjazdów pedagogicznych (Warszawa-Rembertów, Toruń, Poznań czy Olsztyn) jest „próba koncentracji na najważniejszych problemach pedagogiki i kwestiach edukacyjnych w kontekście przemian politycznych, gospodarczych i kulturowych” (s. 22). Olsztyńskie spotkanie dało okazję do wyodrębnienia szerokiego zakresu problemów poddawanych dyskusjom, odnoszących się do „edukacyjnych aspektów nowych wspólnot i nowych różnic w jednoczącej się Europie”.

Struktura mieszczących się w głównym temacie refleksji szczegółowych kierowana jest widoczną logiką podziału najpierw na te kwestie, które odnoszą się do charakterystyki ważnych procesów rzutujących na edukację i warunki jej przebiegu, wyeksponowane w trakcie obrad plenarnych, następnie zaś kolejno uszczegółowione aspekty teoretyczne i praktyczne dotyczące współzależnych od siebie procesów edukacji, wychowania i socjalizacji (ich przebiegu, szans, efektów, zagrożeń i perspektyw) – usytuowanych w określonych środowiskach i kontekstach, podnoszone w trakcie sympozjów problemowych.

W pierwszej grupie tematów na uwagę zasługują te referaty, które wskazują na konieczność poszukiwania konstruktywnego projektu edukacji w warunkach już obecnej – a w perspektywie wejścia Polski do Unii Europejskiej tym bardziej oczywistej

– wielokulturowości. W tym nurcie wypowiedzi Tadeusz Lewowicki dokonuje swego przeglądu podejmowanych w kontekście krajów europejskich i pozaeuropejskich prób i napotykanych trudności w budowaniu i praktykowaniu integralnych wzorów edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, dostosowanych do potrzeb i doświadczeń specyficznych dla każdego ze społeczeństw, w których miały one miejsce¹. Autor w wyważony sposób ocenia takie propozycje, jak postmodernistyczna orientacja edukacji wielo- i międzykulturowej, która wydaje się kontrowersyjna, a w każdym razie nie gwarantująca poszukiwanego rozwiązania dla potrzeby kształtowania się „harmonijnej tożsamości wielokulturowej” (s. 34). Jako ważne przesłanie dla dalszych wysiłków w budowaniu modelu edukacji wielokulturowej Lewowicki proponuje „odwołanie się do wspólnotowych i uniwersalnych wartości, takich, które służą wydobyciu z ludzi najlepszych stron człowieczeństwa” (s. 39). Z tym wątkiem refleksji wydaje się niejako intencjonalnie harmonizować wypowiedź Lecha Witkowskiego wskazująca na potrzebę obecności takiego sposobu myślenia o kulturze i edukacji, który zakłada i inspirowa konieczność budowania nowego typu wspólnoty, tak by tworzące ją podmioty wyzbywały się „roszczeń do powszechnej ważności i wyższości”, co nie oznacza bynajmniej rezygnacji z udziału w intelektualnym sporze o tożsamość Europy, czy braku krytycyzmu, ale wskazuje, że potrzebny jest wysiłek, by słuchać i rozumieć także innych². Wielokulturowość z jej zróżnicowaniem i bogactwem cech Witkowski postrzega jako szansę dla rozwoju, przywołując tezę Bachтина, że „kultury żyją tylko w miejscach nasyconych różnicą” (s. 51).

W nurcie rozważań na temat wyzwań, przed jakimi stoją pedagodzy w kontekście procesów globalizacyjnych, na uwagę zasługuje refleksja H. M. Griese na temat złożoności aspektów, cech i problemów, jakie mieszczą się w samym pojęciu i zjawisku globalizacji³. W zwięzłej syntezie stanowisk i opinii dotyczących globalizacji Griese akcentuje przede wszystkim ambiwalencję konotacji, wyidealizowanych haseł, projektów i oczekiwań, jakie z jednej strony wiążane są z tym procesem, z drugiej zaś zauważalne i trudne do opanowania negatywne następstwa społeczne, ekonomiczne i polityczne, określane jako „ryzyko cywilizacyjne” (chodzi tu m.in. o „zglobalizowany terror” w kontekście „zaostżenia walki kultur”). Zasygnalizowane zjawiska mieszczące się w pojęciu „globalizacja” – nie do końca jeszcze przejrzyste i w pełni uchwytnie – mogą inspirować, jak twierdzi Griese, do zaistnienia „pedagogiki transkulturowej” czy „pedagogiki innowacyjnej”, czyli pewnego rodzaju pedagogicznych nauk specjalistycznych, które podjęłyby z jednej strony zadanie krytycznego wyjaśniania procesów globalizacji i ich następstw, z drugiej zaś – zagadnienia wychowania do „światowego obywatelstwa” czy „kształcenia politycznego”, co inspirowałoby także do tworzenia „gremium obserwatorów krytycznie towarzyszących procesom tworzenia się europejskich instytucji” (s. 122).

Kwestię wiodącej roli edukacji w kontekście „przyśpieszeń cywilizacyjnych” podejmuje Julian Euleytner stwierdzając, że procesy te wymuszają „przyśpieszenia

¹ *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, s. 23-39.

² *W stronę zdecentrowanego widzenia świata*, s. 41-52.

³ *Multikulturowa pedagogika wobec procesów globalizacji*, s. 111-127.

edukacyjne”. Autor ten koncentruje się jednak głównie na „edukacji bez granic” rozumianej dwojako⁴. Z jednej strony mówi o szansach na podjęcie edukacji, jakie powinien mieć każdy człowiek – bez względu na przynależność kulturową, rasową, stratyfikacyjną, religię, płeć, wiek czy inne cechy. Z drugiej strony chodzi także o podjęcie przez państwo i odpowiednie organizacje zadań tworzenia programów edukacyjnych w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej. Realizacja tych zadań jest uwarunkowana – jak dowodzi autor – poznaniem zarówno dotychczasowych kontekstów i uwarunkowań, jak i nowych możliwości, co w konsekwencji winno prowadzić do reformy edukacji, w której wiodącym założeniem byłoby kształcenie ustawiczne, nastawione na „kapitał ludzki” warunkujący wzrost kulturowy i gospodarczy. Dotychczas wypróbowane modele i pomysły kształcenia ustawicznego w krajach UE (selektywnie zaprezentowane przez tegoż autora) mogłyby posłużyć także jako punkt odniesienia dla poszukiwań optymalnej drogi ku „edukacji bez granic” w polskich realiach.

W odniesieniu do polskiej rzeczywistości Stefan M. Kwiatkowski podejmuje szczegółową problematykę kształcenia zawodowego, zarysowując historię dotychczasowych prób dostosowania systemu edukacji zawodowej do nowej sytuacji po 1989 roku, co w konsekwencji wiązało się ze zmianami w systemie klasyfikacji zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego, jak też prowokowało opracowywanie nowych programów kształcenia zawodowego⁵. W tej refleksji wartościowa jest realistyczna diagnoza potrzeb kształcenia zawodowego w polskim kontekście i wskazanie na dynamikę zmian strukturalnych w odniesieniu do poszczególnych typów szkół, zmierzającą do realizacji priorytetowej kwestii uzyskiwania najwyższej jakości kształcenia zawodowego, co w rezultacie będzie stanowiło komponent strategii rozwoju społecznego i gospodarczego w naszym kraju (s. 150-155).

W wyniku sympozjów problemowych, które zgromadziły badaczy wielu specjalności, wytypowano dwadzieścia grup tematycznych, co znalazło wyraz w recenzowanej pozycji. W pierwszej kolejności podjęto problematykę teoretyczną: I. „Teorie pedagogiczne wobec zmian w humanistyce i w otaczającym świecie”. W tym bloku tematycznym na szczególną uwagę zasługują analizy Agnieszki Dody skoncentrowane na problemie właściwej postawy nauczyciela – mistrza – i związany z tym proces przekazu wiedzy w świetle teorii poststrukturalistycznej, eksponującej pojęcie „dyskursu”. Analiza wybranych koncepcji „dyskursu-mistrza” czy „dyskursu o mistrzu” ukazuje prawidłowości i zagrożenia (blokady) w dwustronnym dążeniu obu stron dyskursu (mistrza i ucznia) do zrozumiałości i prawdy⁶.

W dziale problemowym „Edukacja dorosłych w erze globalizmu” (II) prezentowano m.in. kwestie przemian edukacyjnych oraz konieczność dostosowywania ich do potrzeb „społeczeństwa opartego na wiedzy”, kwestie metodologiczne związane z badaniami edukacji dorosłych, a także problemy kształcenia i samokształcenia na

---

⁴ *Edukacja bez granic*, s. 129-143.

⁵ *Edukacja zawodowa wobec zmian gospodarczych i społecznych*, s. 145-156.

⁶ *Dyskurs mistrza w perspektywie poststrukturalistycznej – implikacje dla pedagogiki*, s. 173-189.

poziomie uniwersyteckim oraz relacji potrzeb dyktowanych rynkiem pracy do rzeczywistych szans i warunków edukacyjnych dorosłych.

W temacie „Edukacja, zdrowie, sport, a problemy globalne” (III) harmonijnie współgrają: refleksja Zofii Żukowskiej na temat „Zdrowie i sport w edukacji globalnej”, akcentująca konieczność działań edukacyjnych wspierających wybory młodzieży (traktowane w kategoriach moralnych), które uwzględniałyby wartości zdrowia i sportu jako ważne elementy samorealizacji⁷, oraz referat Andrzeja Pawluckiego pt. „Personalizm dla pedagogiki zdrowia” lansujący – w kontekście antropologicznej i aksjologicznej koncepcji człowieka – pedagogikę zdrowotną, która prozdrowotne dyskusje i działania „wpisywałaby” w promocję i ochronę wartości życia⁸.

Z bogatego materiału, jaki został zgromadzony na temat „Edukacja międzykulturowa, globalna, lokalna, narodowa – konfrontacje, nadzieje, kontrowersje” (IV) uzupełniają się dwa „głosy”: Jerzego Nikitorowicza⁹ – akcentującego dylematy kształtowania tożsamości w społeczeństwie wielokulturowym – oraz Danuty Lalak i Tadeusza Pilcha¹⁰ koncentrujących się na zagadnieniu kryzysu tożsamości w niestabilnym kontekście socjalizacyjnym i aksjologicznym współczesnych społeczeństw oraz roli pedagogiki (jako „obserwatora”) świadomej kruchości osoby w jej próbach ustalania własnej tożsamości w konfrontacji z „niezidentyfikowanym do końca w swym znaczeniu lewiatanem globalizacji” (s. 287-290).

Interesujące refleksje w grupie tematycznej „Edukacja obywatelska – koncepcje i strategie” (V) zawiera artykuł Ewy Potulickiej¹¹, dotyczący filozoficznego i moralnego wymiaru demokracji liberalnej, a także koncepcji i treści „uczenia się obywatelstwa” w tle tejże demokracji, oraz rozważania Stefana J. Rittela¹² stanowiące niejako propozycję modelu projektowania edukacji obywatelskiej z uwzględnieniem zróżnicowań i stopniowości celów kształcenia obywatelskiego.

W VI grupie tematycznej „Pedagogika społeczna – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość – w perspektywie europejskiej”, przygotowanej przez Ewę Marynowicz-Hetkę, Annę Przeclawską i Stanisława Kawulę¹³, usytuowały się trzy grupy zagadnień dotyczących: dyskusji o przedmiocie pedagogiki społecznej; aktualnych i podlegających zmianom płaszczyzn badań i działań pedagogiki społecznej; praktycznego zaangażowania pedagogiki społecznej adekwatnie do istniejących potrzeb i uwzględniających dynamikę zmian.

⁷ *Zdrowie i sport w perspektywie edukacji globalnej*, s. 233-250.

⁸ *Personalizm dla pedagogiki zdrowia*, s. 243-250.

⁹ *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*, s. 261-282.

¹⁰ *Pedagogika wobec globalizacji i kryzysu tożsamości kulturowej*, s. 283-291.

¹¹ *Ramy polityczne liberalno-demokratycznej koncepcji edukacji obywatelskiej*, s. 293-318.

¹² *Strategie edukacji obywatelskiej. Założenia projektowania*, s. 319-338.

¹³ E. M a r y n o w i c z - H e t k a, *Sprawozdanie z obrad sekcji VI „Pedagogika społeczna – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość – w perspektywie europejskiej”*, s. 333-337.

W omawianym dziale zaprezentowane zostały ponadto: refleksja teoretyczna Agaty Chabior¹⁴, koncentrująca się głównie na propozycji stosowania „metody bycia i działania”, która służyłaby pełnemu rozwojowi osób i grup społecznych, ich integracji i współpracy w samopomocowych grupach wsparcia, oraz interpretacja badań empirycznych Franciszki Wandy Wawro¹⁵ dotyczących wybranych zmiennych środowiska rodzinnego i tzw. kapitału kulturowego rodziny jako warunkujących określone wybory badanej młodzieży w płaszczyźnie wartości i wzorów osobowych.

W komplementarnych wobec siebie tematach: „Główne kierunki reform oświatowych w Polsce i na świecie” (VII) i „Konteksty społeczno-kulturowe w edukacji nauczycieli i pedagogów w jednoczącej się Europie” (VIII) podjęto i zaprezentowano: 1) dyskusje na temat dotychczasowych prób dokonywania reform edukacyjnych i ich adekwatności do potrzeb w konkretnych krajach europejskich i pozaeuropejskich; 2) krytyczną refleksję dotyczącą polityki oświatowej i Narodowego Programu Rozwoju Kształcenia w Republice Czeskiej; 3) dywagacje na gruncie pedeutologii odnoszące się do zmian i mechanizmów funkcjonowania systemów pojęciowych, tutaj w odniesieniu do sposobu rozumienia przez nauczycieli ich roli i wiedzy zawodowej (co zostało określone jako „mity pedagogiczne nauczycieli”)¹⁶.

W IX sekcji tematycznej podjęta została problematyka z zakresu pedagogiki specjalnej, w tym kwestie metodologiczne dotyczące tej dyscypliny, jak i pola jej praktyki w konkretnych dymensjach – jako odpowiedź na potrzeby osób dotkniętych różnymi typami i przejawami deprivacji.

Wieloaspektowa i uszczegółowiona problematyka z zakresu dydaktyki i szkolnictwa rozpatrywana w perspektywie globalizacji zmieściła się w dwóch sektorach tematycznych: „Współczesna dydaktyka wobec problemów nauczania zintegrowanego, blokowego i przedmiotowego” (X) oraz „Szkoła w zmieniającym się społeczeństwie” (XIII).

Podobnie uznać można – jako wzajemnie uzupełniające się – te grupy tematyczne, w których podjęto kwestie wychowania. Są nimi: XI sekcja tematyczna „Wychowanie religijne w społeczeństwach pluralistycznych”, w którym warto wyróżnić refleksję Jerzego Bagrowicza zawierającą rzetelnie ujęty opis społeczno-kulturowego tła, jak też postulatów wychowania religijnego, a ostatecznie także płynących stąd zadań i wyzwań dla pedagogiki religii¹⁷, oraz sekcja XII „Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji”, gdzie zaznaczyła się refleksja Urszuli Ostrowskiej na temat podstaw etosu pedagoga i edukacji na tle globalizmu, z sugestią uwzględnienia koncepcji humanizmu międzykulturowego¹⁸, jak też ujęta w XIV sekcji tematycznej

---

¹⁴ *Samopomoc jako kategoria pedagogiki społecznej – próba systemowych rozważań teoretycznych*, s. 339-345.

¹⁵ *Wartości i wzory osobowe preferowane przez ośmioklasistów w kontekście zmiennych środowiska rodzinnego*, s. 347-359.

¹⁶ H. K ę d z i e r s k a, *Mity pedagogiczne nauczycieli*, s. 393-405.

¹⁷ *Kontekst społeczno-kulturowy i eklezjalny współczesnego wychowania religijnego*, s. 499-513.

¹⁸ *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji w kontekście orientacji*

filozoficzna refleksja (odwołująca się do wybranych koncepcji stoików) na temat wychowania i związanych z nim takich wybranych kwestii, jak: wolność i konieczność, aktywność i podmiotowość, etyka i jej wychowawczy sens¹⁹.

Złożoność problematyki wzajemnych powiązań edukacji i potrzeb dyktowanych egzystencją ludzką, m.in. w wymiarze życia codziennego, zawodowego, organizacyjnego, obejmują trzy kolejne grupy tematyczne: XV – „Kształcenie wobec rynku pracy”, XVI – „Wspólnoty edukacyjne na Warmii i Mazurach” i XVII – „Edukacja a życie codzienne”.

Warto szczególnie zaakcentować bogatą w treść problematykę podjętą równorzędnie w dwóch sekcjach (XVIII i XIX) pod tym samym tytułem – „Problemy dzieciństwa w perspektywie globalizacji” – odnosząca się do uwarunkowań wychowawczej, życiowej, pedagogicznej sytuacji dziecka. W ramach tego tematu interesująca jest diagnostyczna analiza Barbary Smolińskiej-Theiss, koncentrująca się szczegółowo na badaniu dynamizmu życiowego i edukacyjnego dzieci pochodzących z rodzin sytuujących się w tzw. klasie średniej²⁰. W omawianym artykule ważny jest nie tylko kierunek przeprowadzonych analiz, lecz także wnioski dotyczące aspiracji, dążeń i wartości badanej grupy respondentów. Ostateczne konstatacje kierują uwagę na rolę „bazy” rodzinnej warunkującej wysoki poziom aspiracji badanych i dynamizm w ich realizacji – z racji samego miejsca rodzin tych dzieci w stratyfikacji społecznej i związane z tym korzystniejsze warunki – we wzmocnieniu ich szans na określenie w przyszłości własnej stabilizacji życiowej na ambitnym poziomie. Jednocześnie – jak uważa autorka – dostrzeżone prawidłowości wydają się czynnikiem wykreowania się w warunkach polskich klasy średniej, która staje się coraz bardziej „klasą zamkniętą, reprodukcją się przez szczególnie korzystne warunki edukacji i elitarne ścieżki edukacyjne” (s. 715).

Wspomnieć należy także o dyskusji nie mającej jeszcze ustalonej tradycji, sytuującej się w pedagogice medialnej, która znalazła swe miejsce także w ramach omawianej pozycji²¹. W analizach podjętych przez Wacława Strykowskiego uwypuklona została konieczność wypracowywania fundamentów pedagogiki medialnej wobec faktu, że we współczesnym społeczeństwie – określanym jako informacyjne – informacja i środki masowego przekazu stanowią istotną cechę charakteryzującą warunki życia i rozwoju społecznego. Autor zauważa – opierając się także na doświadczeniu innych krajów, np. Niemiec – możliwość wpisania w tę jeszcze bardzo młodą dyscyplinę systematycznych dyskusji i badań np. na temat roli mediów w procesach dydaktycznych i wychowawczych czy działań formujących do efektywnego korzystania z nowoczesnych środków informacji w pracy kształceniowej, zawodowej czy w płaszczyźnie rozwoju kulturowego i rekreacji²².

---

humanistycznej, s. 521-539.

¹⁹ S. S z t o b r y n, *Stoicka refleksja nad wychowaniem. Zarys problematyki*, s. 591-609.

²⁰ *Dzieci klasy średniej. Edukacja a zmiana struktury społecznej*, s. 705-715.

²¹ Sekcja XX – *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, s. 763-804.

²² *Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, s. 769-780.

Aplikacja nowoczesnych technologii informatycznych w profesjonalnym kształceniu i działaniu (także zawodowym) jest przedmiotem analiz Stanisława Juszczyka, który ustala i omawia termin i koncepcję telekształcenia jako współczesną alternatywę dla kontaktu z wiedzą i doświadczeniem innych oraz dla wymiany między kształcącymi się²³.

Omawiana pozycja, charakteryzująca się rozległym zakresem tematycznym, stanowi owoc dyskusji ogólnopolskiego środowiska akademickiego na temat najszerszej pojętej pedagogiki i perspektywy pedagogiki wobec procesów transformacyjnych i globalizacyjnych, dając wielu autorom okazję do budowania niezaprzeczalnego waloru erudycyjnego całości dzieła.

Na szczególne uznanie zasługuje nie tylko podkreślona już zawartość merytoryczna omawianej pracy, lecz także organizacyjna i edytorska sprawność w bardzo szybkim (trwającym zaledwie sześć miesięcy) wydaniu tego ponad 800-stronicowego tomu.

Dr Franciszka Wanda Wawro
Katedra Pedagogiki Społecznej w Instytucie Pedagogiki KUL

Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość–teraźniejszość–przyszłość, red. Stanisław Katula, Ewa Martynowicz-Hetka, Anna Przecławaska, Olsztyn: Oficyna Wydawnicza „Kastalia”, 2003, ss. 313

W 2001 roku w Olsztynie odbył się IV Zjazd Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego pod hasłem: „Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie”. Jednocząca się Europa – to temat aktualny, który wzbudza wiele kontrowersji, dlatego uzasadnione jest podjęcie tego zagadnienia przez pedagogów. Uczestnicy zjazdu, pracując w kilkunastu sekcjach, koncentrowali się na najistotniejszych problemach współczesnego wychowania w kontekście nowych wyzwań. Recenzowana książka stanowi częściowy zapis dyskursu sekcji VI. Wiodący temat, wokół którego koncentrowały się referaty w tej grupie, brzmiał: „Pedagogika społeczna: przeszłość–teraźniejszość–przyszłość w perspektywie europejskiej”. Tytuł recenzowanego tomu nawiązuje do prac wspomnianej sekcji.

Pedagogika społeczna skupia się na analizach społecznego kontekstu procesów wychowania, a ściśle na rozwoju jednostek w kontekście zjawisk społecznych oraz wypracowuje metody udzielania właściwej pomocy jednostkom i społecznościom w przewyciężaniu przeszkód stojących na drodze rozwoju. Współcześnie, w dobie

---

²³ *Kształcenie na odległość elementem powszechnej edukacji medialnej w społeczeństwie informacyjnym*, s. 781-795.